

Надія Нукало

П'ятницька церква Чернігова. Повернення до історичної місії

Тема відновлення храмів та повернення їм первісного значення залишається актуальною уже досить довго. Цей процес триває вже багато століть, тож сподіваймося, що ми станемо свідками того, як Українська церква займе своє достойне місце в когорті інших світових церков.

Мета даної статті – на прикладі огляду історії П'ятницької церкви в Чернігові (*ил. 1*) показати непростий шлях древнього храму домонгольського періоду у ХХ ст. Шлях від занепаду, руйнації, перетворення на музей, до статусу першого діючого храму Української автокефальної православної церкви на Чернігівських землях.

ХХ ст. в долі П'ятницької церкви відіграло неоднозначну роль, адже хоча війна і зруйнувала сам храм, проте дозволила відновити його в первинному вигляді. Після революції 1917 р. церква ще діяла, хоча 1922 р. її було розграбовано. 23 липня 1941 р. церква під час німецького наступу вигоріла від запалювальних бомб, а 26 вересня 1943 р. вона була зруйнована бомбардуванням. Однак, того ж року в січні за завданням Комісії з охорони пам'яток Комітету у справах мистецтв П. Барановський провів обстеження П'ятницького храму. Він констатував, що руйнування були колосальні: зруйновані на три чверті західна й південна стіни, обвалилися два західні пілони, більша частина склепінь та купол. Усе це дозволило досліднику відкрити найдревніші рештки храму та побачити пізніші нашарування, що, на його думку, мало надзвичайне значення для історії. Дослідження решток святині дало змогу П. Барановському не лише встановити первинний вигляд храму, але й підтвердити та уточнити писемні свідчення про пізніші перебудови церкви.

У результаті досліджень 1943 р. була встановлена виключна значимість та унікальність уцілілих частин, а також підтверджена необхідність збереження та консервації решток храму.

У 1944 р. розпочалися роботи з врятування храму. Знайдений фрагмент глави храму дозволив досліднику констатувати, що будівля П'ятницького монастиря в давніх конструкціях збереглася до наших днів, та запропонувати документальний проект реставрації. У 1945 р. було проведено другий цикл робіт з укріплення споруди. Подальші роботи на пам'ятці виявили фрескові розписи та понад 100 зразків плімфи із клеймами. Усе це, разом з виявленими архітектурними особливостями давньоруського періоду, дало можливість досліднику констатувати, що П'ятницька церква є унікальним архітектурним явищем, яке датується межею ХІІ–ХІІІ ст. і засвідчує відхід руської архітектури від візантійських канонів [1, с. 7–9]. У 1953–1954 р. М. Холостенко продовжив роботу П. Барановського. Під час робіт було виявлено ряд цікавих архітектурних особливостей. Зокрема, були відкриті й подані

Лл. 1. Храм Святої великомучениці Параскеви П'ятниці на Торгу. м. Чернігів

до реконструкції фрескові розписи косяків. На основі досліджень, обмірів та порівняльного аналізу з Овруцькою церквою, спільно з П. Барановським та за участі В. Івашенка було запропоновано первинний план храму [2, с. 285]. Як наслідок, у 1962 р. реставрація була завершена за наданим планом. П. Барановський називав автором архітектурного проекту П'ятницької церкви Петра Мелоніга – відомого зодчого Давньої Русі, який створив чимало храмів для Рюрика Ростиславича. Що ж до ролі П'ятницького монастиря, то тут теж немає одностайної думки. Ю. Асєєв та Б. Рибаків вважали, що його збудували посадські люди, а тому й церква відповідно була парафіяльною. Проте дослідники припускають також можливість існування храму як заміського княжого монастиря [3, с. 58–65].

В 1967 р. П'ятницьку церкву передають до складу Чернігівського державного архітектурно-історичного заповідника, котрий на той час був філіалом “Софійського заповідника” у м. Києві. Будучи у складі заповідника храм перетворився на музей. Починається розробка плану музейної експозиції, а вже з наступного року починає формуватися експозиція музею. До цього процесу активно долучається реставратор П. Барановський, котрий передав значну кількість знахідок котрі він отримав у період з 1943 по 1961 рр. працюючи над реставрацією храму. Вони ж і стали основою експозиції. У другій половині ХХ ст. драматична історія храму не завершилася. У 1972 р. остаточно сформували експозицію і музей почав своє функціонування у складі Чернігівського державного архітектурно-історичного заповідника [4, с. 101]. Наступні два десятиліття музей продовжує поповнюватись новими експонатами. Проте, навіть ставши музеєм у складі заповідника храм відвідувався дуже рідко, оскільки був відкритим для огляду лише по кілька годин і не входив до основного екскурсійного маршруту заповідника.

Бурхливі події кінця ХХ ст. стали переломним моментом в історії храму-пам'ятки. В 1992 р. за розпорядженням представника Президента України В. Мельничука храм був переданий громаді Української православної церкви (Київського патріархату), якій належить і нині [5]. 21 вересня 1991 р. церква великомучениці Параскеви П'ятниці була освячена, а надзвичайної величі ця подія набула через те, що саме цей храм став першим на чернігівських землях діючим храмом Української автокефальної православної церкви [6, с. 58–65]. Почесним гостем на освяченні храму став Є. Сверстюк, котрий фактично врятував пам'ятку від чергової руйнації. Адже саме завдяки йому увесь світ дізнався про те, що варварська влада вкотре намагається знищити храм, а на його місці збудувати громадську вбиральню. Є. Сверстюк в одній із передач радіостанції “Свобода” на весь світ заявив про варварські дії та плани стосовно пам'ятки давньоруської архітектури. Храм стає діючим, після довгих років очікування. Тепер справа збереження та відновлення древньої пам'ятки стає обов'язком громади, проте при цьому храм продовжує залишатись пам'яткою історії та архітектури національного значення у складі заповідника. Остаточного сучасного вигляду інтер'єр храму набуває наприкінці 90-х рр. ХХ ст. До справи оздоблення церкви долучились чимало майстрів. Вагомий внесок зробили майстри

зі Львова. Зокрема, викладачі Львівської художньої академії, а особлива заслуга у цій справі належить майстру М. Швецю. Майстри виготовили іконостас, котрий складається з 18 ікон і є окрасою храму. Особливу увагу привертає храмова ікона “Святої Параскеви” – котра, так як і ікони святих Кирила та Мефодія, виконана в стилі Афонського монастиря [7, с. 3]. Зважаючи на недостатність фінансування, до процесу оздоблення храму долучилась небайдужа громада. Зокрема, свій вагомий внесок у цю справу зробив Ю. Соболев, котрий згодом став Генеральним директором Національного архітектурно-історичного заповідника “Чернігів стародавній”. Незмінним настоятелем церкви став о. Мирон. Він вже більше 15 років служить у цьому храмі, та дуже вболіває за його подальшу долю. За його безпосередньої участі в храмі виконано ремонт підлоги, постійно проводяться роботи з підтримки у належному стані інтер’єру та екстер’єру, проводиться ремонт даху, та багато інших поточних робіт [8].

Отже, П’ятницька церква XII–XIII ст. – унікальна пам’ятка архітектури, має багатовікову історію. У період з 1972 по 1992 рр. в ній було облаштовано музей, періодично проводились екскурсії для різних верств населення: робітників, службовців, військовослужбовців, учнів та гостей міста. З 1992 р. церква є діючим храмом Української православної церкви (Київського патріархату) та музеєм Національного архітектурно-історичного заповідника “Чернігів стародавній”. В цей час у цих стінах і досі актуальними є слова першого Патріарха України Мстислава: “Ми дбаємо, щоб суверенітет нашої Церкви був не лише звуком, а й дією. Ми не хочемо, щоб нами керували й торгували інші Церкви, як це було сотні років. Нашу Церкву продавали, нашу Церкву денаціоналізували. Ми хочемо, щоб нашим життям керувала Премудрість Божа, Боже провидіння...” [9, с. 4].

1. Барановский П. Труды, воспоминания современников. Москва: Фонд П. Д. Барановского, МГО ВООПИиК, 1996. 280 с.

2. Холостенко Н. В. Архитектурно-археологические исследования Пятницкой церкви в г. Чернигове (1853–1954) // Советская археология. 1956. № 26. С. 271–292.

3. Ігнатенко І., Нижник Л. Нарис з історії та архітектури П’ятницького монастиря // Сіверянський літопис. 1997. № 6. С. 57–65.

4. Бычков Ю. А., Барановская О. П., Десятников В. А., Пономарев А. М. Петр Барановский: Труды, воспоминания современников. Москва: Отчий дом, 1996. 280 с.

5. Розпорядження представника президента України 17 червня 1992 р. № 93. С. 1.

6. Освячення іконостасу // Сіверщина. 1999. 16 квіт. С. 3.

7. Ігнатенко І., Нижник Л. Нарис з історії та архітектури П’ятницького монастиря // Сіверянський літопис. 1997. № 6. С. 57–65.

8. НАІЗ “Чернігів стародавній”, відділ охорони, експлуатації та реставрації пам’яток, Войтко Л. П. Пам’ятка архітектури XII ст. Церква Св. Параскеви П’ятниці в м. Чернігові. Звіт про науково-технологічне обстеження. Технологія виконання першочергових протиаварійних ремонтно-реставраційних робіт (пояснювальна записка). Київ, 2008. С. 9.

9. Самовидець В. Радість повернення до храму // Чернігівські відомості. 1991. № 39. 27 верес.–3 жовт.